

T. Monakhova

AZIRIVKA AS A SOCIOLINGUISTIC PHENOMENON

This article is devoted to the realization of language games on the Ukrainian Internet. The speech foundation of the modern Ukrainian language games is the idiolect of the Prime Minister of Ukraine Mykola Azarov. The production of Internet texts according to the speech features of Mykola Azarov took shape in a particular sociolinguistic phenomenon that is discussed in this paper.

Keywords: language game, idiolect, Internet communication, azirivka.

Матеріал надійшов 06.08.2013

УДК 811.2112

Матузкова О. П.

ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК СТРУКТУРА

Статтю присвячено проблематиці опису структури ідентичності, що дає змогу дійти до визначення ідентичності як наукового поняття. У структурі ідентичності виокремлено три базисних рівні: індивідуально-колективний, суб'єктно-об'єктний і когнітивно-емоційний. Розглянуто основні характеристики кожного з рівнів та їх структурні компоненти.

Ключові слова: ідентичність, індивідуально-колективний рівень, когнітивно-емоційний рівень, структурні компоненти, суб'єктно-об'єктний рівень, структура.

Ідентичність – вельми складне і багатогранне поняття, що інтегрує культурний, ментальний, соціальний, комунікативний і мовний аспекти. Усі визначення ідентичності дозволяють зробити висновок, що ідентичність індивіда і групи створюється мовою, якою вони користуються, культурою, до якої вони належать, суспільством, у якому вони живуть, у їх розумовій та комунікативній діяльності. Мова за своєю суттю виконує три ролі в поєднанні комунікантів один з одним та з їх культурою: це 1) «символ соціальної ідентичності» [9, с. 67]; 2) засіб соціального спілкування і 3) сховище культурного знання.

Мова одвічно забезпечувала єдність роду першої людської спільноти – тобто можливість для людини проникати за межі власного

народження і власної смерті, стати «наступником померлого прачура і прачуром майбутнього нащадка» [5, с. 1154–1155]. І оскільки ім'я містило соціальну роль його поняття, то набір імен певного роду моделював структуру роду в цілому [там само], яка передавалася від покоління до покоління. Ця трансляція забезпечувала і забезпечує самототожність спільноти, тобто її ідентичність.

Існування кожної конкретної культури здійснюється у нерозривній взаємодії двох форм її буття – об'єктивній і суб'єктивній, що забезпечує її ідентичність і, отже, самозбереження і самобутність у всіх змінах у нормативно-ціннісній та смислових сферах. Ідентичність тут є суттєвим і відносно постійним проявом і,

відповідно, осмисленням тих культурно-ціннісних доміант даного суспільства, які виявляються функціонально необхідними у його розвитку. Це і є той «каркас», той «імунітет», які виробляє кожна культура під час діалогу з іншими культурами і з «метакультурою» в цілому. Як зазначила в одному зі своїх виступів відомий вчений-культуролог, філософ, донька Л. Костенко О. Пахльовська, «без культури немає ідентичності, без ідентичності немає громадянського почуття, громадянських свобод» (з виступу на програмі «Вечір з М. Княжицьким» на каналі TVI, 20.04.2012).

Слід зауважити, що хоча поняття ідентичності і визначають базовим терміном багатьох сучасних гуманітарних наук, воно все ще перебуває на стадії уточнення, коригування й обговорення. У кожній з наук існує безліч як теоретико-методологічних підходів, теорій, концепцій, так і практичних досліджень, присвячених проблематиці ідентичності. Але феномен ідентичності і поняття, що його представляє, досі так і не мають однозначного трактування. Також викликають дискусії і питання класифікації ідентичності, опису її структурно-системних характеристик.

Проблема опису структури ідентичності є, можливо, одним з головних питань у науковому дискурсі ідентичності, оскільки його розв'язання дає ключ до визначення ідентичності як наукового поняття міждисциплінарного статусу. Проте це також одне з найменш розроблених і найбільш спірних питань соціогуманітарного знання, отже, є надзвичайно актуальним. У статті спробуємо проаналізувати та виокремити ідентичності, що допоможе сформулювати і це поняття.

Численність і складність класифікації проявів ідентичності цілком пояснювана сутністю самого явища і неосаяжністю особистості і суспільства взагалі. Найчастіше в основі класифікації є поділ на аспекти, межі, типи, види, рівні, компоненти ідентичності, субідентичності. Так, учені виокремили: **рівні ідентичності**: індивідуальний і груповий (М. Бруер, Г. Брейкуелл, Д. Сноу); індивідуальний і соціальний; індивідуально-психологічний і соціально-культурний (Ю. Малахов); суперординатний проміжний і субординатний (П. Оукс, Дж. Тернер); рівень базової ідентичності, рівень соціокультурних ідентичностей, рівень глобальної ідентичності (О. Нагорна); **типи ідентичності**: особистісний і соціальний (Т. Грушевицька, В. Попов, А. Садохін, О. Катанова); професійний, етнічний, релігійний, класовий тощо

(Н. Іванова, Т. Румянцева, Ю. Малахов); особистісний і колективний (М. Бруер, Д. Сноу); **аспекти ідентичності**: особистий (особистісний) і соціальний (рольовий) (О. Катанова, О. Селіванова); **види ідентичності**: особиста і соціальна (Т. Грушевицька, Н. Іванова, Т. Румянцева); **субідентичності**: вікова, гендерна, політична, етнічна, релігійна, класова тощо (Т. Гуллберг, Л. Шнейдер, М. Щербакова).

Окремі вчені описують також **модальності** (психофізіологічна, соціальна, особиста), **проекції** (ретроспективна, оперативна, перспективна), **вісі** (особиста і горизонтальна), **форми** (етнічна, релігійна, національна, політична), **категорії** (громадянська, статевая, етнічна, вікова, релігійна), **контексти** (індивідуальна, соціальна, соціокультурна), **кластери** (етнічна, регіональна, гендерна, вікова, статусно-професійна, культурна, політична) (Т. Водолажська, К. Галушко, І. Кон, Ю. Малахов, Ю. Хабермас, Н. Черниш).

Таке розмаїття призводить до суперечності, плутанини і невизначеності, оскільки той самий прояв ідентичності можуть тлумачити і як рівень, і як тип, і як вид, і як аспект, і як межу ідентичності. Особисту ідентичність (у деяких класифікаціях особистісна чи персональна), наприклад, розглядають як аспект, межу, рівень, тип, вид, контекст, модальність ідентичності, а етнічну визначають як тип, субідентичність, вид, форму, категорію, компонент, кластер ідентичності.

Складність класифікації ідентичності можна пояснити такими основними причинами, які є актуальними векторами вивчення проблем ідентичності у другому десятилітті ХХІ століття:

- 1) невизначеність понять «індивід», «особистість», «індивідуальність» та їхнього зв'язку;
- 2) взаємовплив і зв'язок різних проявів ідентичності та їхня ієрархія;
- 3) виокремлення суб'єкта ідентичності;
- 4) залучення характеристик ідентичності до системних або структурних параметрів.

Класифікація будь-якого явища передбачає звернення до поняття системи, що, своєю чергою, потребує аналізу його структури. Це завжди ускладнює вивчення й опис об'єкта чи явища, оскільки в різних науках, підходах і напрямках існують свої тлумачення понять «система» і «структура». У нашій роботі, ведучи мову про системно-структурні характеристики ідентичності, ми розглядаємо останню як систему, що не обмежується сумою своїх елементів та має структуру, де властивості елемента визначаються його місцем у структурі. Конфігурація і характер зв'язків усередині системи є її структурою, що залишається

незмінною при всіх змінах системи. Таким чином, визначаючи основні рівні структури ідентичності та її відповідну специфіку, можна дійти до базисного визначення ідентичності.

Проблема опису структури ідентичності пов'язана передовсім із розв'язанням глобальнішої проблеми уніфікації та опису структури особистості взагалі. Труднощі вивчення структури ідентичності пов'язані ще й з тим, що для багатьох досліджень це питання було вивідним від питання про її розвиток, і конкретні рішення його не виходили за межі еріксонівського поділу ідентичності на персональну і соціальну [1].

Крім того, питання про структуру ідентичності нерозривно пов'язано із загальними методологічними позиціями її дослідників, які, як показує огляд, досить суперечливі. Єдиним загальноприйнятим і беззаперечним є висновок про те, що ідентичність має ієрархічно організовану структуру, що містить низку пов'язаних, певним чином пересічних гетерогенних, гетерохронних і гетеросубстратних **рівнів і компонентів**. Структура ця складна і багатовимірна, і тому її вивчення повинно бути спрямовано на вияв окремих рівнів і компонентів, зв'язків між ними та їхню ієрархію (Н. Антонова, О. Белінська, І. Гофман, Л. Гришаєва, У. Дойз, Ш. Страйкер, Л. Шнейдер).

Незважаючи на розмаїття поглядів на структуру ідентичності, всі дослідники зазначають, що виокремлення рівнів є доволі відносним, оскільки вони тісно переплетені. Ми виокремлюємо три базисних рівні ідентичності: індивідуально-колективний, суб'єктно-об'єктний і когнітивно-емоційний.

Індивідуально-колективний рівень

На сьогодні все більше науковців схилиються до того, що ідентичність насамперед треба розрізняти як поняття: індивідуального і групового (Дж. Ассман, М. Бруер, В. Гекас, Л. Гришаєва, Д. Сноу), індивідуально-психологічного (особистісно-індивідуального), соціально-культурного (соціально-структурного) (Ю. Малахов), індивідуального та надіндивідуального (Т. Володажська) вимірів.

Ідентичність у межах когнітивного підходу ми також розглядаємо як феномен індивідуальної, на рівні окремо взятого індивіда, й надіндивідуальної, на рівні групи, свідомості. Відповідно, виокремлюємо **індивідуально-колективний рівень**, представлений двома «одновстановленими» структурними компо-

нентами: індивідуальною ідентичністю та колективною ідентичністю.

Індивідуальна ідентичність стосується специфіки усвідомлення себе як унікальної особистості і як члена групи, що має сенс для індивіда. Колективна ідентичність стосується специфіки існування і розвитку спільноти як цілісності, як сукупного суб'єкта на протигагу сукупності людей, об'єднаних деякими ознаками. Колективна ідентичність, результат усвідомлення спільноти як цілісності, є насправді її «якістю», «формою колективної солідарності», які характеризують суб'єктність разом з такими якостями, як залежність, зв'язок, здатність проявляти різні форми спільної активності [2, с. 350].

Якщо спрощено визначити ідентичність як відповідь на питання «Хто Я?» або «Хто Ми?» [7], то індивідуальна ідентичність – це відповідь на питання «Хто Я?», а колективна, відповідно – «Хто Ми?».

Суб'єктно-об'єктний рівень

Ідентичність неминуче передбачає зв'язок і проникнення суб'єктно-об'єктних характеристик як особистості, так і групи. Суб'єктом ідентичності є індивід або група (Я / Ми як суб'єкт), проте при цьому вони ж одночасно є й об'єктами ідентифікації, тобто їх ідентифікація – це ще й результат ідентифікації з боку інших особистостей або групи (Я / Ми як об'єкт ідентичності). Тут ідеться про самоідентичність та ідентичність (або внутрішню / зовнішню ідентичність).

Соціологи (В. Анурін, З. Бауман, Б. Ісаєв, А. Кравченко та інші) стверджують, що незалежно від того, чи отримана ідентичність від народження чи досягнута як результат витрачених зусиль, вона в будь-якому випадку формується і засвоюється індивідом та групою завдяки процесу взаємодії з іншими людьми або групами, що оточують його. Саме інші ідентифікують нас особливим чином. І лише якщо ідентичність підтверджена іншими, вона стає реальною, цілісною для самого індивіда або групи, який/яка вважає, що він/вона має її.

Виникає питання, як класифікувати цю діалектичну єдність суб'єктно-об'єктного спрямування ідентичності? Самоідентичність та ідентичність тлумачаться і як види ідентичності, і як її форми, прояви, аспекти тощо. Ми вважаємо їх складниками структури ідентичності. Ч. Кулі запропонував концепцію дзеркальної самості [8], за якою уявлення людини про себе, які формуються лише в процесі взаємодії з іншими людьми, і є структурою особистості. Людина пізнає

себе (самоусвідомлення), уявляючи, що думають інші, і структура особистості з цього погляду містить 3 елементи: 1) уявлення про те, як інші бачать мене; 2) уявлення про те, як інші оцінюють мене; 3) почуття самоті, свого «Я» як відповідь уявленню про оцінку мене.

Виходячи з цього, до структури ідентичності ми включаємо нарівні з індивідуально-колективним рівнем і суб'єктно-об'єктний рівень. Ідентичність на цьому рівні буде визначатися як відповідь на питання «Хто Я / Ми з точки зору себе (самоідентичність) та інших (зовнішня ідентичність)». Ідентичність, таким чином, це результат взаємодії самоідентичності і зовнішньої ідентичності, це усвідомлення себе як такого, що має певні індивідуальні та / або соціальні характеристики і визнання, підтвердження (або ні) цього «володіння» оточенням.

Когнітивно-емоційний рівень

У структурі ідентичності також виокремлюють ще один структурний вимір. При цьому підґрунтя його або не вказують узагалі (найчастіше), або зумовлюють як залежні від «когнітивної природи ідентичності» [4, с. 43–44] або її «функціонального значення» [3, с. 84; 5, с. 211]. У різних концепціях варіюється як число структурних компонентів (два-три), так і їхні назви: когнітивний і афективний (Т. Стефаненко, Л. Науменко); когнітивний і емоційно-оцінний / мотиваційно-ціннісний / афективний (Н. Іванова, Т. Румянцева); когнітивний, ціннісний, емоційний (Т. Водолажська); змістовний, ціннісний, мотиваційний (О. Катанова, Г. Солдатова).

Як би не відрізнялися описані та інші погляди кількістю і назвами компонентів функціонального рівня ідентичності, очевидним у всіх дослідженнях є визнання того, що ідентичність, її формування і становлення фіксуються не лише фактом осмислення групової належності (когнітивний компонент), але й здебільшого тим ставленням, яке до неї виявлено, і прийняттям цього факту як важливого в житті людини й колективу. Це ставлення об'єднує і *переживання* людиною своєї тотожності з певною спільнотою, і *задоволення* / *незадоволення* власною груповою належністю, і оцінку її важливості, і *бажання* / *небажання* належати до такої групи, а також цілий комплекс *почуттів* (гордості, любові, вірності, прихильності, солідарності, самоповаги, гідності, образи, сорому, вини, обмеження, приниження тощо).

Усе це відбивається в ідентичності, точніше в її особливому структурному вимірі, який, на

відміну від когнітивного, назовемо в нашій роботі **емоційно-ціннісним**. Поєднання всього розмаїття емоційного, ціннісного, оцінного, мотиваційного, поведінкового ставлення в один емоційно-ціннісний структурний компонент ідентичності вважаємо виправданим, оскільки, по-перше, структура ідентичності як схематична побудова повинна бути максимально впорядкованою, і назва її компонентів не повинна бути значно розширена; по-друге, оскільки й емоційні, і ціннісні, й оцінні компоненти ідентичності перебувають у тісному, почасти нерозривному зв'язку і залежності. Тому ті дослідники, які розрізняють емоційний, оцінний і ціннісний «аспекти» ідентичності, почасти використовують їх у своїх описах як взаємозамінні, пор.: «*ціннісне застосування ідентичності містить оцінку елементів змістового рівня*» [4, с. 43] або «*найважливішою складовою емоційного компонента є почуття гордості... – індикатор ставлення до громадянської належності як цінності*» [2, с. 349].

Ми не розглядаємо мотиваційний компонент окремо, оскільки (1) питання про мотиваційний бік ідентифікації вивчено не достатньо; (2) мотивація самоповаги, самозбереження розглядаються як базисні спонукальні *причини* ідентифікаційної поведінки, а не як *ставлення*; (3) мотивація самоповаги і збереження тісно пов'язані з тим, що у людини є бажання *самооцінки*, позитивного ставлення до себе, що є мотиваційною основою для диференціації між групами [3, с. 76–79]. Це наближає мотивацію до емоційно-ціннісного виміру ідентичності.

Таким чином, структура ідентичності містить когнітивний і емоційно-ціннісний компоненти, у взаємодії яких виявляється функціональна цілісність як індивіда, так і колективу. Ми поєднали ці компоненти в когнітивно-емоційний рівень ідентичності, який разом з індивідуально-колективним і суб'єктно-об'єктним є базисними структурними рівнями ідентичності.

Ідентичність, отже, можна визначити як результат обізнаності, осмислення й емоційної оцінки (когнітивно-емоційний рівень) суб'єктом індивідуально-групових і колективних характеристик (індивідуально-колективний рівень), підтверджених (чи ні) важливими для інших (суб'єктно-об'єктний рівень) як наслідок конструювання образу навколишнього світу, образу групи, себе і свого місця в них на основі певних ідентифікаційних, зокрема групоінтеграційних і груподиференційних, ознак.

Ідентичність формується під час когнітивно-емоційного процесу осмислення суб'єктом (індивідом або групою) своєї цілісності, тобто

індивідуальності особистості, її належності до соціальної групи або єдності колективної спільноти, завдяки чому реалізується ототожнення суб'єктом себе з іншими об'єктами (іншими «Я», групами) або колективна цілісність спільноти. У результаті виникає тотожність індивіда до самого себе, його тотожність з групою або тотожність самої колективної спільноти.

Ідентичність, таким чином, є результатом когнітивно-емоційного конструювання суб'єктом (індивідом або колективом) своєї тотожності на основі ідентифікаційних ознак.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у виокремленні й описі *системних* характеристик ідентичності для створення системно-структурної класифікації ідентичності.

Список літератури

1. Белинская Е. П. Социальная психология личности / Е. П. Белинская, О. А. Тихомандрицкая. – М. : Аспект Пресс, 2001. – 301 с.
2. Водолажская Т. В. Идентичность гражданская / Т. В. Водолажская // Социология : Энциклопедия / Сост. А. Грицанов, В. Абушенко и др. – Минск : Интерпрессервис; Книжный дом, 2003. – С. 349–350.
3. Иванова Н. Л. Социальная идентичность : теория и практика / Н. Л. Иванова, Т. В. Румянцева. – М. : Изд-во СГУ, 2009. – 453 с.
4. Катанова Е. Н. Функциональный анализ самоидентифицирующих высказываний (на материале амер. и брит. парлам. дебатов) : дисс. ... канд. фил. наук : 10.02.04 / Елена Николаевна Катанова. – Воронеж, 2009. – 224 с.
5. Пигалев А. И. Язык и культура / А. И. Пигалев // Культурология. Энциклопедия : В 2 т. / Гл. ред. и авт. проекта С. Я. Левит. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2007. – Т. 2. – С. 1154–1157.
6. Стефаненко Т. Г. Социальная и этническая идентичность / Т. Г. Стефаненко // Идентичность : [хрестоматия]. – Воронеж : Изд-во Моск. психол.-социал. ин-та: МОДЭК, 2003. – С. 196–220.
7. Barker C. Cultural Studies. Theory and Practice / C. Barker. – SAGE Publications, London-Thousand Oaks – New Delhi, 2003. – 484 p.
8. Cooley Ch. H. Human Nature and the Social Order / Ch. H. Cooley. – NY. : Transaction Publishers. – 1964. – 144 p.
9. Lane H. The Mask of Benevolence : Disabling Deaf Community / H. Lane. – San Diego, CA : DawnSign, 1992. – 148 p.

E. Matuzkova

IDENTITY AS A STRUCTURE

The article focuses on a range of problems related to the identity structure. This study enables shaping the definition of identity as a scholarly concept. The work singles out three basic structural levels of identity: individual-collective, subject-object and cognitive-emotional; it also describes their main characteristics and structural components.

Keywords: cognitive-emotional level, identity, individual-collective level, structural components, structure, subject-object level.

Матеріал надійшов 05.09.2013